CULEGEREA DE SFATURI A DIACONULUI AGAPET

De asist. dr. Gabriela RADU

Abstract. The paraenesis written by Deacon Agapetus, around 530 A.D., along with other specific works of Byzantine Literature, is part of a larger historical and cultural process. This sort of writing that belongs to advice literature, is liable to different ways of interpretation. The present work aims to bring to the public attention again a new Romanian (partial) translation of the byzantine text. The work itself pleads for such an undertaking, because Agapetus' „Advice to the Emperor Justinian" belongs to a distinct rhetorical tradition where the text has became a vehicle of political ideology.

Keywords: *paraenesis, advice literature, translation*

Tratatul Diaconulului Agapet, Ἔκθεσις Κεφαλαίων Παραινετικῶν, σχεδιασθεῖσα παρὰ ΑΓΑΠΗΤΟΥ Διακόνου τῆς ἁγιωτάτης τοῦ Θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, Πρὸς Βασιλέα ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΝ"[1], este alcătuit dintr-o serie de şaptezeci şi două de capitole de sfaturi adresate împăratului Iustinian (ca. 527) în care sunt prezentate îndatoririle morale, politice şi religioase pe care trebuie să le împlinească un conducător. Ca în majoritatea scrierilor didactice, şi în acest text, Agapet urmăreşte expunerea unui model şi, simultan, a unui antimodel monarhic pe care împăratul trebuie să-l imite şi, respectiv, să-l evite. Dintre cele două tipuri de literatură de sfătuire[2], cea de tip practic, vizând problemele interne sau externe ale statului şi cea alcătuită din *κεφαλαιαι*, adică dintro suită de paragrafe în care sunt expuse teme morale şi religioase, celui de-al doilea tip îi este circumscris textul lui Agapet, acesta fiind structurat în fragmente alcătuite din doar câteva rânduri. Deşi e scrisă întro manieră retorică din care nu lipseşte emfaza, lucrarea are o structură iscusit elaborată.

„Fără a fi o mare literatură, îşi păstrează semnificaţia sa ca oglindă a civilizaţiei bizantine. Nu trebuie judecată după criterii pur estetice sau literare. Scriitorul bizantin ştie că el este moştenitorul unui trecut care a creat modele literare, la care el trebuie să adere în modul cel mai loial şi ingenios"[3]. Acest tip de literatură de sfătuire, alcătuită dintr-un set de

[1] *Patrologia Graeca* 86a.1164-1186 (*Expunerea capitolelor de sfaturi alcătuite de Agapet, Diacon al Preasfintei Mărite Biserici a lui Dumnezeu către împăratul Iustinian*).

[2] N. Ş. Tanaşoca clasifică literatura de sfătuire sau de povăţuire astfel: pareneze care au ca temă „împărăţia" şi culegeri de „apoftegme formulate concis", adică sfaturi şi îndemnuri structurate în capitole, alcătuite în aşa fel încât să poată fi obţinut un acrostih cu semnătura autorului şi numele destinatarului. Vezi *Creaţie şi tradiţie literară bizantină: studii şi texte*, Editura UNARTE, Bucureşti, 2009, p. 147.

[3] F. H. Marshall, *Bizantium*, în O. Drîmba, *Istoria culturii şi civilizaţiei*, II, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti 1987, p. 206.

precepte, îşi are izvorul în felurite surse[4], pe care le amintim doar în treacăt: surse precreştine: Isocrate cu discursul *Ad Nicocles* (II)[5], adresat regelui Ciprului, surse elenistice: Platon, „motivul împăratului filozof”[6], surse păgâne: Philo din Alexandria, surse biblice, din Vechiul Testament, *Înţelepciunea lui Solomon* şi *Proverbele lui Solomon* dar şi „gnomologia creştină *Patericul* sau *Limonariul*[7], *Proverbe*, 21,1., surse creştine: Dio Chrisostomul, cu patru discursuri adresate împăratului Traian despre îndatoririle unui monarh şi Synesios din Cyrene cu discursul adresat împăratului Arcadie, *Despre Împărăţie.* În secolele următoare, în tradiţia amintită, numeroşi autori bizantini vor cultiva acest tip de literatură de sfătuire sau de povăţuire: Vasile I Macedoneanul (867-886), autorul unei importante pareneze bizantine[8], Katakalon Kekaumenos (sec. al XI-lea), autorul unei culegeri de sfaturi şi povestiri adresate urmaşilor săi, incluzând o parte intitulată *Sfaturi către împărat*[9], Teofilact, arhiepiscopul Ohridei (1090-1108) care, în timp ce era tutor al lui Constantin Dukas, fiul împăratului Mihail al VII-lea Dukas, scrie tratatul „Educaţia prinţilor” Paideia basilike[10], Nichifor Blemmydes (1197-1272), reprezentant al umanismului niceean de după căderea Constantinopolului sub latini, autorul unei lucrări[11] cuprinzând sfaturi adresate viitorului împărat Teodor al II-lea Laskaris, Toma Magistrul (cca 1270-1325) care adresează o culegere de poveţe lui Constantin Paleologul, discipolul său, şi Împăratul Manuel al II-lea Paleologul (1391-1425), autorul unei îndrumar împărătesc, Βασιλέως ἀρετή, adresat fiului său, viitorului împărat Ioan al VIII-lea Paleologul.

---

[4] Vezi Marius Vasileanu, *Despre pareneza bizantină* în „Convorbiri literare”, Ediţia 200: „Din perspectiva altor cercetători precum Dan Horia Mazilu, Demostene Russo, Ariadna Camariano-Cioran şi Cornelia Papacostea-Danielopolu, acest gen literar are rădăcini tocmai la greci prin Hesiod (*Munci si zile*) şi Phocylides.”

[5] Cf. Isocrates, *Orations* Vol. I, translated by J. H. Freese. London: George Bell & Sons, 1894.

[6] Platon, Opere, V (*Republica*, 1-7), ediţie ingrijită de Constantin Noica şi Petru Creţia, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.

[7] *Cf.* N.-Ş. Tanaşoca, *op. cit.*

[8] *Ale împăratului romeilor Vasile LXVI capitole povăţuitoare pentru fiul său Leon* , traducere în română din greacă de Prof. Dr. Nicolae-Şerban Tanaşoca, Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, Universitatea Naţională de Arte Bucureşti.

[9] Gabriela Bistriceanu (Radu), „Kekaumenos, *Sfaturi către Împărat*”, *Altarul Banatului* – Revista Arhiepiscopiei Timişoarei, Episcopiei Aradului şi Episcopiei Caransebeşului, Anul VIII (XLVII), serie nouă, nr. 10 – 12, octombrie – decembrie 1997, pp. 92 – 101, ISSN: 1220-8388.

[10] PG, vol. 126, col. 257-86.

[11] Pareneza lui Blemmydes poartă titlul *Basilikos andrias* sau *Regia statua* (statuia imperială).

Textul parenetic scris de către Agapet Diaconul în jurul anului 530 reprezintă, alături de alte tipuri de texte predilecte în literatura bizantină, o componentă a unui proces istoric şi cultural mai amplu. *Capitolele de sfaturi* aparţin unei tradiţii retorice clare în care textul a devenit un vehicul al ideilor politice. Alcătuită ca discurs hortativ-persuasiv, pareneza bizantină trebuie percepută ca un instrument de transmitere a unei ideologii dar, în acelaşi timp, şi ca o posibilă piedică în calea prezentării aspectelor reale ale societăţii. Destinată publicării, cu un pronunţat caracter propagandistic, pareneza lui Agapet nu iese din sfera abstracţiilor retorice, însă stilul accesibil al redactării textului justifică, în bună măsură, popularitatea de care s-a bucurat secole de-a rândul.

Orice traducere nu este decât una dintre versiuni, ca atare şi cea prezentată (parţial) mai jos nu reprezintă o versiune unică şi definitivă, ci încercarea de a transforma textul original, în *bun* al limbii române[12].

Capitolele de sfaturi ale Diaconului Agapet

1. Împărate, deşi ai un rang mai înalt decât oricare altul, cinsteşte, mai presus de toate, pe Dumnezeu care te-a învrednicit cu acest rang, căci ţi-a dăruit sceptrul puterii pământeşti după asemănarea Împărăţiei cereşti, ca tu să-i deprinzi pe oameni păzirea dreptăţii şi să înfrânezi insultele celor care o vrăjmăşesc, stăpânit de legile dreptăţii şi domnind, după lege, şi asupra supuşilor tăi.

2. Ca un cârmaci veghează pretutindeni mintea atotcuprinzătoare a împăratului, ţinând fără şovăială cârma ordinii şi respingând cu putere torentele fărădelegii, aşa încât corabia guvernării întregii lumi să nu fie zdrobită de valurile nedreptăţii.

3. Noi, oamenii, deprindem cea dintâi şi dumnezeiască lege, pentru a ne cunoaşte pe noi înşine. Căci, cel care s-a cunoscut pe sine îl va cunoaşte pe Dumnezeu şi, cel care L-a cunoscut pe Dumnezeu va ajunge să fie asemenea Lui. Asemenea lui Dumnezeu va ajunge să fie acela care a ajuns demn de Dumnezeu. Demn de Dumnezeu este acela care nu săvârşeşte nimic nedemn de Dumnezeu, acela care cugetă la cele ale Domnului, care spune ceea ce cugetă şi care săvârşeşte ceea ce spune.

4. Să nu se mândrească nimeni cu viţa nobilă a strămoşilor, căci doar lutul este strămoşul fiecărui neam: şi al celor care se laudă cu purpura şi vizonul, şi al celor care sunt doborâţi de sărăcie şi boală, şi al celor care se

[12] *Cf.* Şt. A. Doinaş, „Pe mine umbra pe care o aruncă asupra mea orice mare poet mă luminează”, interviu cu Daniel Cristea Enache, în *Adevărul literar şi artistic*, nr. 582/28 august 2001.

încoronează cu diademe, şi al celor care zac [spre miluire] pe lângă casele acestora. Nu cu neamul din lut să ne mândrim, ci cu omenia firii.

5. Să ştii, o, podoabă a evlaviei făurită de Dumnezeu, că eşti datoare a unei răsplăţi cu atât mai mari, cu cât ai fost înrednicit de Dumnezeu cu daruri atât de măreţe. Restituie, aşadar, Binefăcătorului tău datoria mulţumirii, El primeşte datoria ca pe un dar şi-ţi dăruieşte în schimbul darului tău, alt dar. Căci Dumnezeu stăpâneşte veşnic dăruind şi, ca pe o datorie, îţi va recompensa binefacerile. De la noi aşteaptă drept mulţumire, nu cuvinte binevoitoare, ci fapte evlavioase.

6. Nimic nu-l face pe om mai demn de cinstire ca puterea de a săvârşi ceea ce voieşte, pe de-o parte, şi de a vrea şi a săvârşi mereu fapte mărinimoase. Dat fiind că ţi-a fost dăruită de Dumnezeu puterea de care bunăvoinţa ta faţă de noi avea nevoie, voieşte şi săvârşeşte toate, aşa încât să fie pe placul Celui care ţi-a dăruit această putere.

7. Bogăţia nestatornică a avuţiilor pământeşti este asemenea cursului apelor curgătoare: se revarsă, pentru puţin timp asupra unora care îşi închipuie că o stăpânesc, la scurt timp se retrage, revărsându-se peste alţii. Statornică celor care au dobândit-o este doar comoara binefacerii, căci răsplata faptelor bune se întoarce la aceia care le săvârşesc.

8. Având în vedere că, datorită înălţimii împărăţiei pământeşti eşti inaccesibil oamenilor, fii totuşi apropiat de cei care au nevoie în puterii împărăţiei cereşti. Apleacă-ţi urechea la cei care, din pricina sărăciei trăiesc în nevoi, pentru a găsi ascultare de la Dumnezeu. Căci, aşa cum suntem pentru tovarăşii noştri de robie, tot aşa îl vom afla pe Domnul faţă de noi.

9. Trebuie ca dreptatea să cureţe ca pe-o oglindă, sufletul împovărat de griji al împăratului, aşa încât acesta să scapere neîncetat de razele dumnezeieşti şi, de acolo să deprindă judecarea lucrurilor. Căci nimic nu te face să vezi mai lămurit cele cuvenite, decât păzirea, fără încetare, a acelei curăţenii [a sufletului].

10. La corăbieri, dacă greşeşte vreunul dintre aceştia, pricinuieşte o mică pagubă celor care călătoresc laolaltă cu el, însă, dacă greşeşte cârmaciul, pricinuieşte pieirea întregii corăbii. Tot aşa se petrec lucrurile şi în ce priveşte statele: dacă vreunul dintre supuşi greşeşte, îşi face rău, mai degrabă sieşi, decât semenilor săi, dacă însă greşeşte însuşi domnitorul, atunci pricinuieşte nenorocire întregii ţări. Ca unul care vei da socoteală mare, dacă vei neglija ceva dintre îndatoriri, grăieşte şi săvârşeşte totul cu multă grijă.

11. O roată învârteşte lucrurile omeneşti, acum punându-le în mişcare, acum răsturnându-le. Există schimbare în ele până-ntr-atât, încât nu rămâne nimic din identitatea celor ce sunt în momentul acela. De aceea, trebuie ca

tu, preaputernice împărate, să ai mintea cucernică şi neabătută în această rapidă prefacere a lucrurilor.

12. Fereşte-te de vorbele viclene ale linguşitorilor, cum te-ai feri de comportamentul hrăpăreţ al corbilor. Unii scot ochii trupului, ceilalţi însă, tocesc judecata minţii, ca să nu vezi adevărul lucrurilor cu care ai de-a face. Aceştia fie laudă uneori lucruri vrednice de ocară, fie defăimează, adesea, lucruri mai vrednice de laudă ca oricând, ca urmare, dintre două căi, să greşească una: fie lăudând răul, fie batjocorind binele.

13. Judecata împăratului trebuie să rămână mereu cumpănită. Schimbarea acesteia odată cu schimbarea lucrurilor este dovada unui cuget nestatornic. Însă, ceea ce este trainic înrădăcinat în bine, aşa cum este instaurată şi cucernica voastră autoritate şi, nici nu se înalţă spre trufie, nici nu se coboară la laşitate, acela este sufletul neclintit înaintea celor ce vin şi netulburat înaintea celor ce sunt.

14. Cine are cugetul neîntinat de înşelăciunea omenească şi vede neînsemnătatea firii sale, scurtimea şi vremelnicia vieţii de aici şi josnicia ce însoţeşte carnea, nu se va prăbuşi în prăpastia trufiei, chiar dacă s-ar găsi pe o treaptă deosebit de înaltă.

15. Mai presus decât toate onorurilor împărăteşti, împăratul are drept podoabă, diadema cucerniciei. Bogăţia trece şi faima o urmează, însă slava Cetăţii dumnezeieşti dăinuieşte peste veacuri, nepieritoare, şi-l aşează pe cel care o stăpâneşte, dincolo de uitare.

16. Mi se pare cât se poate de neobişnuit că atât oamenii bogaţi, cât şi cei săraci îndură aceeaşi suferinţă, însă din pricini diferite. Unii pleznesc din pricina ghiftuielii, alţii se prăpădesc din pricina foamei. Unii stăpânesc hotarele lumii, alţii nu au unde să-şi pună talpa piciorului. Pentru a dobândi salvarea, şi unii, şi alţii, trebuie să le porţi de grijă, luând de la unii, dând la alţii, şi astfel să prefaci inegalitatea în egalitate.

17. Vremea vieţii fericite ţi-a fost dezvăluită ţie, vreme despre care unul dintre cei de demult a prezis că va fi atunci când, fie vor domni filosofii, fie vor filosofa domnitorii. Căci, tu, cel care eşti filosof, eşti demn de câmuire şi tu, cel care câmuieşti, nu te îndepărtezi de filosofie. Dacă filosofia înseamnă iubire de înţelepciune, iar începutul înţelepciunii este frica de Dumnezeu, pe care o păstrezi în inima ta, atunci ceea ce am spus este limpede.

18. Pe tine te numesc împărat, după adevăr, ca unul care poate să cârmuiască şi să-şi pună frâu poftelor, ca unul care s-a încununat cu diadema cumpătării şi s-a înveşmântat cu purpura dreptăţii. Orice altă autoritate are moartea drept urmare, însă o asemenea cârmuire are nemurirea drept lăcaş; una piere în acest veac, alta este salvată de la pedeapsa veşnică.

19. Dacă vrei să te bucuri de preţuire din partea tuturor, fă-te binefăcătorul lor, căci nimic nu aduce după sine bunăvoinţa, ca darul binefacerii, oferit celor care au nevoie. Lauda izvorâtă din teamă înseamnă linguşire care, alcătuindu-se cu numele cinstei plăsmuite, îi înşală pe cei care-o preţuiesc.
20. Împărăţia noastră este vrednică de cinstire, pe drept, căci vădeşte autoritate faţă de vrăjmaşi, rămâne binevoitoare faţă de supuşi, câştigându-i pe unii prin puterea armelor, şi este înfrântă de cei care fac parte din ea, printr-o neînarmată iubire. Prin urmare, pe cât de mare este deosebirea dintre o fiară şi o oaie, tot aşa de mare este deosebirea dintre cele două.
21. În privinţa trupului, împăratul este asemenea tuturor oamenilor, în privinţa puterii autorităţii sale este asemănător lui Dumnezeu, căci nu există cineva mai presus decât împăratul. Trebuie aşadar, ca muritor, să nu fie trufaş şi, ca Dumnezeu, să nu se mânie. Cu toate că a fost cinstit cu chip dumnezeiesc, totuşi a fost amestecat cu lutul pământesc, pentru care motiv să înveţe că este la fel cu toţi ceilalţi.
22. Primeşte-i pe cei care vor să te îndemne să faci bine, dar nu pe cei care se grăbesc să te linguşească cu orice ocazie. Unii caută, cu adevărat, ceea ce e folositor, alţii însă urmăresc opiniile celor puternici şi imitând umbrele trupurilor acestora, îngână doar cuvintele lor.
23. Fii în aşa fel pentru supuşii tăi, după cum te rogi să fie Domunul faţă de tine. Căci aşa cum ascultăm, aşa vom fi ascultaţi şi, aşa cum privim, aşa vom fi priviţi de ochiul atotvăzător al lui Dumnezeu. Să răsplătim aşadar, mila cu milă, ca să primim ceva asemănător cu cee ce am dat.
24. Aşa cum limpezimea oglinzilor dezvăluie răsfrângerile chipurilor, fermecătoare pe ale celor fermecători, încruntate pe ale celor încruntaţi, aşa şi dreapta judecată a lui Dumnezeu este pe măsura faptelor noastre.
25. Reflectează îndelung asupra faptelor, dar săvârşeşte repede cele ce le-ai decis, căci e foarte periculos să fii nesăbuit în fapte. Cel care va reflecta la relele izvorâte din lipsa de judecată, va aprecia foloasele cumpătării, aşa cum cineva apreciază darul sănătăţii, după încercările bolii. Trebuie, prin urmare, împărate preaînţelept, să cauţi cu grijă cele folositoare lumii, prin rugăciune ardentă şi prin cumpănire prudentă.
26. Vei administra foarte bine de-a lungul bunei tale cârmuiri,dacă te vei strădui să veghezi asupra tuturor lucrurilor şi dacă nu vei permite să neglijezi nimic. Căci ceea ce pare să fie mărunt în comparaţie cu tine, nu este mărunt pentru tine, deoarece şi o vorbă neînsemnată de-a împăratului, are o însemnătate mare pentru toţi.
27. Impune-ţi obligaţia de a păzi legile, deoarece nu este pe pământ unul capabil să te oblige. Căci, în acest fel, vei arăta respect faţă de legi, tu însuţi respectându-le înaintea celorlalţi şi se va arăta supuşilor că nu este în afara primejdiei să faci abstracţie de lege.

28. Consideră că a păcătui este egal cu a nu îi împiedeca pe cei ce păcătuiesc. Căci, dacă cineva guvernează după lege, însă permite altora să-şi trăiască viaţa în fărădelege, e judecat în faţa lui Dumnezeu ca părtaş la rele. Dacă vrei să fii preţuit îndoit, cinsteşte-i şi pe ce săvârşesc lucruri minunate, şi pedepseşte-i pe care care săvârşesc lucruri foarte rele.
29. Socotesc că e foarte de folos să eviţi să trăieşti laolaltă cu cei răi, căci cel care îşi petrece tot timpul între oamenii netrebnici, neîndoielnic, fie suferă, fie învaţă ceva rău. Însă, cel care îşi petrece viaţa alături de cei buni, este învăţat fie să imite lucrurile bune, fie este educat să facă mai neînsemnate lucrurile rele.
30. De vreme ce ţi s-a încredinţat de către Dumnezeu împărăţia lumească, nu te folosi, în niciun chip, de nelegiuiţi pentru administrarea treburilor. Căci, dacă unii ar acţiona în mod ticălos, va da socoteală lui Dumnezeu cel care le-a dat lor puterea. Prin urmare, înălţarea în rang să fie făcută după minuţioasă cercetare.
31. Consider că e la fel de rău şi să te laşi pradă mâniei din pricina răutăţilor vrăjmaşilor şi captivat de linguşirile prietenilor. Căci trebuie să te opui ferm şi unora şi altora şi să nu stai deoparte niciodată de ceea ce se cuvine, nici apărând uşuratica rea voinţă a unora, nici răsplătind bunăvoinţa necinstită a altora.
32. Consideră că prietenii cei mai adevăraţi nu sunt cei care aplaudă toate cele zise de tine, ci cei care se întrec să facă toate potrivit corectei judecăţi, pe de-o parte bucurându-se laolaltă cu tine de cele folositoare, pe de altă parte, întristându-se de cele potrivnice. Aceştia, într-adevăr, dau dovadă de cea mai sinceră prietenie.
33. Importanţa unei asemenea autorităţi lumeşti să nu-ţi schimbe cugetul generos, ci, de vreme ce dispui de o putere trecătoare, menţine-ţi cugetul neschimbat în mijlocul lucrurilor schimbătoare, nici de bucurii exaltat, nici de mâhniri deznădăjduit.
34. După cum aurul, preschimbat în mod diferit prin meşteşug, de fiecare dată, şi prefăcut în diferite feluri de podoabe, rămâne ceea ce este şi nu suferă transformare, tot astfel şi tu, prea gloriosule împărat, schimbând un rang cu altul şi ajungând la cel mai înalt rang, rămâi tu însuţi, păstrându-ţi cugetul curat şi la bine şi la rău.
35. În mod cert, consideră atunci că domneşti doar asupra oamenilor care vor [acest lucru]. Căci cel supus împotriva voinţei lui, se va răzvrăti, profitând de orice ocazie, însă cel care este condus prin legile bunăvoinţei, are statornică bunăcredinţă faţă de stăpânire.
36. Ca să faci faimoasă puterea cârmuirii tale, câtă mânie ai faţă de supuşii care greşesc, tot atâta să ai faţă de tine însuţi când greşeşti. Căci nimeni cu atât de înaltă autoritate nu e în stare să-l pedepsească pe [cel care greşeşte],

doar dacă propria judecată [a aceluia] ar fi tulburată, din pricina propriei greşeli.
37. Cel care a obţinut o putere mare, să imite, după puteri, pe Cel care i-a dat puterea. Căci, dacă poartă chipul lui Dumnezeu, Cel mai presus de toate, şi de la El deţine stăpânirea asupra tuturor lucrurilor, îl va imita pe Dumnezeu, mai cu seamă în privinţa acelui lucru în care nimic nu va fi socotit mai vrednic de cinstire decât mărinimia.